

Написане листається

**ВОЛОДИМИР ТА РОЗАЛІЯ ВИННИЧЕНКИ:
РОДИННЕ ЛИСТУВАННЯ (1921–1949 РОКИ)¹**

1924 рік

№ 120

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Рауен – Фрідріхрода]

19-III-[1924]

Моя прекрасна Дитино! Сьогодні одержала від тебе ч о т и р і! картки і листа від 14-го! От, тепер я вже бачу, хто винний в твоїй неакуратності. Прости, Голубонько, за докір несправедливий.

Я так раділа листам, що ти собі і уявити не можеш! Все прекрасно. Мені дуже подобається твоя теорія крику клітин і далі. Здається, коли б лікареві треба було пояснити подібні явища, і він поставився б до справи добросовісно, він би не міг краще пояснити, ніж ти. Я, як професіонал, спіймала себе на тому, що обов'язково мушу запам'ятати всю схему, щоб потім нею користувався в практиці.

Дуже добре, що покинув думку про поворот, що приймаєш цілу систему лікування без зайвої критики, що не одштовхують тебе навіть дратуючі душі. Мені самій хочеться спробувати холодні обтірання, я певна, що вони на мене дуже добре поділяють. Але з тим потім.

Не журися, мій єдиний, що нема часу для праці. Ти працював вже стільки, що можеш собі дозволити н і ч о г о не робити. Крім того, я вважаю, що для продуктивного спочинку навіть треба нічого не робити, що й весь режим санаторний до того свідомо примушує. Отже – наплювать! Як приїдеш в доброму стані, а я цьому певна, то наженеш все, що упустив. Хочеться мені, щоб твоє товариство було тобі цікаво, щоб і “романчик” був. Це надає легкості, гнучкості; трохи оп'яняє і все робить цікавим. Дуже вдячна твоїй ботічелєвській панні. (А я якраз у неділю була в музею в Берліні і бачила Ботічелєвську Мадонну і Венеру!) Тільки цього ти все ж не кажи їй, а то вона ще в претензії буде, що ти мені про неї написав.

Мене все тішить, тільки непокоїть, що у тебе грошей мало і що ти мусиш тиснутись. Що б таке зробити? Скільки тобі треба грошей, щоб почувати себе вільно? Завтра спробую змінити гроши в Фюрстенвальде¹, і, як удасться – пошлю тобі. В Берлін ще не хочу їхати, дуже він мене зтомлює. Дітонько, напиши Ю[лії] В[олодимирівні] і Марк[уші] привітання з днем народження. Це вже пройшло (М[арк] завтра, 20-го), але це нічого, їм буде приємно. Ю[лія] В[олодимирівна] підписалась на картці з новосілля, це ти не помітив, вона навіть багато дечого понаписувала, та я не пам'ятаю, в якому само місці. Я тобі послала сьогодні ноти. “Брехні”, на жаль, у нас нема. Завтра посилаю “Чесність”. Послала “Пантеру” на всякий випадок. Щоб було що дати перечитати твоїм новим знайомим. Цікаво, чи хоч з ким-небудь у тебе лишилося зв'язок після повороту до Берліну? Ой, як хотілось би мені побачити тебе одним оком, так, щоб ти й не знав, що я на тебе дивлюсь! Дітонько! Користуйся випадком, що мене нема з тобою, а то ти ж пам'ятаєш, що я всім твоїм романам заважаю! То-то ж! Якби Ю[лія] В[олодимирівна] могла сьогодні

¹Продовження. Початок див.: Слово і Час. – 2015. – № 1-9.

заглянути в мене і побачити, як я раділа, що тобі в цьому смислі інтересно там. Але вона своїм власним очам швидче б не повірила, а ніж припустити щось їй не зрозуміле.

Ти напрасно мені робиш закиди, що я шпарю. Голова боліла через Боткін, а живу я так само, як і при тобі. Погода у нас не добра. Холод, зараз піднявся вітер і видув з хати тепло, але все одно лягати спати треба. Неприємно те, що у мене опухло повіко лівого ока і дуже заважає робити. Почалося ще в Берліні, потім трохи ніби покращало, а сьогодні знову. Завтра замовлю собі мазь і не читатиму нічого, хоч це надзвичайно тяжко. Але, раз це ліве, себто здорове око, то це дурниці.

Дітонько, Пан написав мені картку², що він хотів просити тебе поклопотатись про візу для них до Праги. Вони не можуть прожити більше на те, що мали. “Спомини”³ друкуються в Америці, але грошей не присилають. Пан каже, що може помре, бо надокучило вже таке собаче життя. Прохає хоч не протиділати (щоб Гром[адський] Коміт[ет])^{4*}, якщо не захочуть допомогти в візі. Хочеться йому одержати посаду бібліотекаря при академії. Чи не можна допомогти йому⁵, Дітонько? Шкода старого. Все життя щось корисне робив, а тепер, як пес бездомний. Не справжній же він монархіст, в самому ділі, не буде же він політики робити, а сидітиме тихо і працюватиме. Напевно, принесе більш користі, ніж багато завзятих “соціалістів”. От і зіпсувала листа, але не могла нічого не написати про це. На добраніч, моя дитинко! Хай тобі [далі текст дописаний на полях другої сторінки] сняться чудові сни. Резьку я щипнула, вона якась млява зробилася, не весела, все спить. Сьогодні приїздив покупець на віллю. Все нічого, але далеко; купує для матері старенької. Ціну вже сказав Mösch 20. Але він (Mösch) і це знаходить що забагато. На мою думку, за менше продавати гріх. [На полях першої сторінки дописано:] Покупець же зовсім не казав, що дорого. Навпаки, у мене склалось вражіння, що це дешево. Він сам з Colrin’a⁶. Обіцяв потелефонувати, але я не надіюсь. Посилаю тобі членську картку. Може для Kir[кінець слова нерозбірливо] треба буде.

Спати не хочеться, а треба. Зроблю компрес на око і завтра не писатиму. Листа не буде. Цілую золоті окі і все тільки згори до низу. Твоя.

[Лист друкований на машинці, на полях написане від руки].

№ 121

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фрідріхрода – Рауен]

19-III-24

Я бачу, дитинко, що ти, дійсно, не всі мої листи одержуєш: я давно вже тобі написав, щоб ти мені вислала “Lüge”, а ти навіть у своїх листах не згадуєш про це. Пришли, Кохонько, “Lüge”, “Чорну Пантеру” (на нім[ецькій] мові) й “Чесн[ість] з соб[ою]” (на нім[ецькій] мові). Вишли швидче. А як нема, потелефонуй Лівицькому й попрахай його потелефонувати Кіеренґеіер’у й попрахати вислати якомога швидче п’єси.

В мене нічого нового. Перечитую рукопис “С[онячної] М[ашини]”. Як скінчу, приступлю потрошки до переробки кінця. “Роман” мій затих і ніякого руху. Та, правду сказати, обстановка дуже несприятлива тут. Шкода тільки, що вправ у нім[ецькій] мові через це немає. Нудно мені з ними до нестями. Тікаю до себе в кімнату й працюю. Це мені миліше, ніж сидіти в салоні й натягнуто посміхатися на нудні віци¹ бідних пацієнтів.

Тут справжня зима: мороз і сніг, як на Різдво. Не віриться, що може бути весна й літо. Та й у вас, мабуть, так само? Бідна моя Кроха, як тобі повинно бути тяжко від цих холодів. Мені хоч тепло. Так тепло, що вікно майже цілий день одчинене.

Присилай грошей, голубко, бо боюсь, що не вистачить заплатити за новий рахунок.

Що нового в Берліні, у Віленських, у Леночки? А в політиці є щось цікаве? Цілую!

* Взяті в дужки слова вписані над текстом.

Яка все ж таки людина – нахабна свиня: десятки років зтомлювати, псувати, нищити собі нерви й хотіти в кільки днів відновити попсоване. Я, дитинко, погано спав сеї ночі й трошки (йй-богу, не багато!) вдарився у песимізм. Голова горіла, я не міг заснути й думав: “Ніякої зміни! Так, як і було!”.

Насамперед, неправда: бо сьогодні я почуваю себе зовсім не так погано, як звичайно після неспання. А це ж багато значить. Хай я спав усього години 4. Але стан у мене тепер кращий, ніж раніше то було б. Потім – була достаточна причина: я дві з половиною години слухав хоріві співи усіх пацієнтів народніх німецьких пісень! Ти можеш собі це уявити?

Ти запитаєш: а хто ж мене примушував так довго слухати? От-то ж й біда, що примусили. На свою біду, я маю честь подобатись тутешнім дамам. Причому, тут здавна існує дві “партії”: одна “партія” – *Empfangdat'u*¹, а друга “Ботічелівської Голівки”. (“Партія” “Ботіч[елівської] Гол[івки]”, власне, складається з неї самої, американки й ще одної невизрадної дами). Обидві “партії” виявляють до мене увагу. Я тримаюсь, розуміється, “партії” “Ботіч[елівської] Гол[івки]”, але вчора вона сама через різні обставини не зійшла на вечерю й цілий вечір пробула в себе в хаті. Скориставшись цим, *Empfangдата* заволоділа мною і учинила концерт з гітарою. Послухавши з півгодини, я хотів утекти й тихенько вже пішов із голла, але *Empfangдата* наздогнала мене й буквально загородила своїм тілом двері. Щоб не стягати на біду “Бот[ічелівську] Голівку” неприємності, я рішив принести себе в жертву й просидіти цілий вечір. Оправдавшись тим, що мені трудно розуміти слова пісень, я все ж таки зробив кільки компліментів і лишився. Цим я показав, що і без *Frau von Morgen* (= “Ботічелівська Голівка”) дуже добре можу існувати й що між нами нема ніякої інтимності.

Одначе, щоб увільнити себе від подібних арештів, я сьогодні вже сказав, що спав дуже погано через напруження і підняття, чим викликав у *Empfangdat'u* каяття. Гадаю, що більше мені таких концертів не будуть улаштовувати.

А загалом, я тобі скажу, дитинко, що я хутко звернусь до методу Левана² й буду носити на грудях, як сліпі, заяву: “*Ich habe liebe Frau*”³.

Звичайно, Ботічелівську Голівку я виключаю й готов зазнайти тебе з нею. На жаль, вона не берлінка. Дуже мила, симпатична жіночка. Ще зовсім дитинча, хоч має вже двох дітей і якусь тяжку драму з чоловіком.

От це мої події. Але вночі, боже, як хотілося до тебе, до моєї рідної, ніжної, єдиної, такої розуміючої, такої ясної. І нічого мені не треба, ні санаторій, ні Голівок, ні *Liegekur'iv*⁴, нічого.

Але... хитра ця санаторська машинерія: з неї легко не можна виплутатись, якось так воно підстроєно, що ніяк ти меньше трьох тижнів тут не зможеш пробути. Хіба що прикладатимеш настороженої уваги й зарані заявиш, що хочеш пробути тільки 10 днів і заплатиш уперед. Инакше – слідуєчі 10 днів уперед плати, а як не встигнеш своєчасно заявити, то й треті 10 днів. І ціні за лікування не говорять. Навмисно чи ні, але я й досі не знаю, що коштуватимуть оті вштрикнення та електризації.

Ні, рауенська санаторія краща! Та коли б же ці холоди минали! Що ж це за нещастя таке?!

З цікавостю чекаю, що принесе нова оповістка. Чи знайдеться покупець? Я вже підготовляю Прагу про Італію. Хочу на сонці хоч трохи побути. Немає сил терпіти далі це вічне сіре, мінливе небо. А тобі ж як треба спочинуту, очуняться од цих усіх дрібниць!

Тижнів на два заскочу в Прагу й тоді махнем в Італію. А потім будемо бачити, що, де і як житимемо. Правда?

Дітонько, неодмінно вишли: 1) Грошей, 2) Укр[аїнські] ноти, зшиток ч. 1, 3) “Чесність з собою” (на нім[ецькій] мові), 4) “*Lüge*”, 5) “*Die Schwarze Panterkatze*”⁵.

Мушу підтвердити, що я, дійсно, письменник, а то все просять, щоб я щось своє дав прочитати, а я обіцяю їй не даю. В ролі хвастуна я не був і не хочу бути, навіть у невільній. Ага, ще: вишли цигарок п'ять коробок. Купувати – дорого, та й не кращі інчі, ніж наша “Extra”.

Ну, хай тобі буде хоч трошки добре, моя ясна й прекрасна дитинка.

Твій

№ 123

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фрідріхрода – Рауен]

20-III-24

Спасибі тобі, моя чудесна, за твої листи, а надто за писаний на машинці. Хоч і на машинці, а такий він легкий, стрункий, повний ніжності й хорошої посмішки. А приписочка рукою про звірят просто зворушила мене.

Але ти помиляєшся, пишучи, що я дорікав тобі за мало-писання листів. Ти тепер подібна до мене, коли я, сам захропивши, почав штовхати палицею в бік сусіду¹. Це ти мені дорікала, що я лінуюсь писати. Я ж од тебе хочу тільки (коли, звичайно, не можна чомусь більшого) два-три слова, щоб знати, що ти жива й здорова.

Одночасно з твоїми листами прийшла й картка від Леночки. Пише про “неудачу” в провожанні й сповіщає, що виїжджає хутко додому. (Те саме, що й ти пишеш). І стало мені дуже сумно й боляче. Чудні відносини, якісь “надірвані”, хоруваті, а все ж таки є щось і в них таке, що викликає сум і біль од розставання. Написав їй ніжного, прощального листа.

Через утому від безсоння, а головне від цього суму, відмовився від грандіозної екскурсії на санках, в яку пішла вся санаторія. (Цікава, між инчим, екскурсія: всі сідають коло санаторії по парі в саночки для спускання згори, саночки між собою всі пов'язані, а попереду “запряжено” в ланцюг двоє коней, які мають витягти цю кавалькаду на якусь велику, довгу й високу гору. А з тої гори всі мають уже без коней спускатися вниз). Пішов у ліс, сів на сонечку й писав листи. А тепер сижу дома й пишу тобі. Пацієнтів ще нема з екскурсії. Розумом шкода, що не поїхав, бо цікаво, мабуть, але чуттям задоволений: було б мені нудно й тяготно в такому настрою бути в веселому товаристві та й перед Леночкою ніби негарно. Не то що розумом негарно, а почуттям. Та головне, повторюю, сум одібрав усяку охоту розважатися.

А побув у лісі, написав листи, походив, подумав і стало якось тихіше. Розуміється, якийсь кінець повинен же бути. Сумно, що такий якийсь безглуздий, нелогічний, але – який є, такий є. І мені її шкода, і з щирого серця бажаю їй, щоб не було там погано. Звичайно, не приїде вона вже за кордон. Чого? По віщо? Хіба що люто-погано буде там. Але коли хоч трохи буде “так собі”, то не вистачить у неї ні сили волі, ні бажання їхати до нас. Я вважаю, що як не на завсіди, то на довгий час ми розстаємось.

Ясна моя Кроха, ти не вдавайся в одчай з приводу твоїх станів. І не думай ти таких дурниць про дегенерацію. Коли в відсутності (до певної міри!) гармонізації емоціональної й розумової діяльності з волевою вбачати дегенерацію, то 99,99% людей – дегенерати раз у раз, а всі 100% спорадично. Бо нема зовсім таких людей, у яких воля була б раз у раз у цілковитій гармонії з їхнім останнім еством. Іноді більше, іноді менше, в залежності від обставин, умов, стану здоров'я, нервів і т.п. Коли б не то що жінки, а багато мужчин були такі, як ти, було б прекрасно. Чуєш ти? Ти – активна, діяльна, ініціативна і гармонічна там, де в тебе ясне, виразне почуття і ціль. В тебе нема ще достаточної самодисципліни, нема тісної пов'язаності “треба” з безпосередньою дією. Але згадай, чого в тебе не було і як воно з'явилося, неначе народилося. Але народитись воно не могло, а тільки розвилось те, що було в тобі заложене, й одпало налипне. Та зрівняй ти себе (об'єктивно зрівняй) з нашими знайомими жінками. Та ти ж зразок волі, певності в собі, самостійності, ініціативності, активності.

Що в тебе є “чортики”, які наче всупереч усьому раз у раз нашіптують протилежне? Так це – не дегенерація, а, очевидно, нормальне в сучасної людини, повної всяких рефлексій. Мені ці “чортики” у печінках сидять, вони мені, підлі, сон мій псують, але я зовсім не вважаю себе за нахильну до дегенерації людину. От так само й у тебе. І, ради бога, закинь ти ці думки, бо вони в тебе такі самі підставні, як у мене, коли я все звалюю на мою хворобу малюни. Це – тільки автосугестія, це тільки помагає цим станам цупко триматися в нас й зміцняє “чортиків”. Ні, дитиночко, коли в нашу свідомість уже ввійшов цей світогляд, то він своє зробить, і ми тільки повинні його зміцнити в нас. Це не значить, що ми тільки самозадоволеними козирами можемо виступати в житті, – реальні страждання й перешкоди мусять викликати в нас відповідні реакції, – але всі “фіктивні”, всі “чортиківські” ми повинні безмилосердно знати від себе. І ми на три чверті увільнимо своє життя від тяжкого, бо іменно на три чверті нашого тяжкого є від “чортиків”, од автосугестії, від відсутності пам’ятання себе, тримання себе на висотах думки, з яких дрібниці не здаються такими непереможними горами, як знизу.

І не тільки в санаторіях та Італіях ми повинні бути ясними й сильними, але скрізь, на кожному місці, в кожній ситуації.

Знов-таки це не значить, що ми не повинні їздити в санаторії та Італії. Ні, не тільки можемо, але й повинні, бо повинні розумно організувати й раз у раз, постійно організовувати свої сили для постійної боротьби з “чортиками”, які так швидко, не жди, не покинуть своїх позицій. Ми тільки вступаємо на поріг – мудрости. “Мудрий є артист життя”, – сказав Епікур². Життя треба творити, як твір, терпляче й з любовію. І як ми хочемо, щоб наше життя було не нудним, коротеньким оповіданнячком, а великим художнім романом, то і засоби й методи для цього повинні бути відповідні. (Треба йти вечерать, – другий ланч!).

21-III- [1924]

Вчора не дописав листа, – дуже боліла голова. І вночі також. Навіть сьогодні болить, хоча більш-менш виспався. Та це, звичайно, дурниця.

Кінчив перечитування “С[онячної] М[ашини]”. Тепер буду пробувати писати. Не знаю, як це мені піде з такою малою кількістю часу і поганим його розкладом. Ну, та як не піде, то це нічого, поспішати мені нема чого, бо мої перекладники мене не швидко доженуть. Послав я дядькові Василеві початок перекладу п[ан]ї Ніжанківської³ та щось досі від нього немає ніякої відповіді.

Щойно одержав 200 марок. Спасибі тобі, моя дитинко. А як ти там з грошима? Чи є в тебе? Ех!.. Ну, та хай продамо хутір!..

Сьогодні мені дадуть рахунок на 10 днів уперед. Значить, 10 днів ще я тут напевне буду. Здається, в них такий звичай, що за лікарські штуки дається рахунок аж у кінці. Як хочеш тоді, так і роби, а плати все, що проставлять. А я попрохав дати мені рахунок уже тепер. Це, звичайно, трошки здивувало, але мені байдуже. Мушу ж я знати, що мені коштує те, чому я якраз не надаю особливого значіння.

Голубонько, коли їхатимеш у Берлін, візьми з собою моє друге золоте перо і дай змінити його. Я хочу, щоб те нове перо писало дуже твердо й тонко. (Перо лежить у моєму письм[овому] столі, внизу зліва в шухляді, в довгій коробочці). Надокучило вже мені не своєю манерою писати і зтомлює пальці. Не забудеш? Присилати мені його не треба, але хочу, щоб воно вже в мене було, як приїду.

Білизни прати тут не віддаю, бо пацієнти зобов’язані віддавати прати білизну санаторії, а приватним праям не дозволяється. Отже, я постараюсь обійтися так, хіба що докуплю ще пару комірчиків.

Про розпорядок мого життя, ванни, виштрикнення і т.п. я вже тобі писав у попередніх листах.

Ноти й “Чор[ну] Пант[еру]” вчора одержав, спасибі, Кроха моя. Але, мабуть, даремно я виписав ноти, – без слів німецьких нема охоти в дам співати, а перекласти в віршах, для співу я, розуміється, не зможу. Та й бог з ним. “Чорну Пант[еру]” читає вже докторша, і я задоволений, що... таки я не брехав, що я – письменник. (От така, братюшка, на старість може трапитись ситуація!).

Ну, от, уже треба йти брати душ, а помім лантен.
З якою жадністю я хочу до тебе!

Твій –

[Під текстом першої сторінки листа в перевернутому вигляді дописано:] *Щодо Fr[au] Otto, то набав їй, звичайно, скільки треба, та й бог з нею.*

[Під текстом третьої сторінки листа в перевернутому вигляді дописано:] *Витай же Резінку, Hanchel, голубів, індика, півня і курочок! Хай вам усім буде добре і ясно.*

[Над текстом третьої сторінки листа в перевернутому вигляді дописано:] *Хутір продавай і за 20 000. Байдуже! Геть з Німеччини. Хай їй буде все добре, а сил більше немає жити в ній. Штурхай за паспортом!*

№ 124

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Рауен – Фрідріхрода]

20-III-[1924]

Доброго ранку, Дітонько!

Як ви спали, що снилося? А я цілу ніч продавала будинок і дуже мені цього не хотілось. У нас сіро, вітер обірвав двері на горіщі стайні, й вони так безпорадно лежать серед двору. Чекаю листа від тебе щодо грошей, не охота мені сьогодні плентатись у Fürstenwalde, буря. Вчора вже про все написала, але забула от що: мої помітки на рукопису ти, рішучо, не можеш вгадати. Іноді це просто сумнів, іноді зайвий епітет, іноді зовсім щось незначне. Коли ти почнеш це все виправляти, то тільки попсоєш річ! Одже, не роби, будь ласка, цього. Багато від чого я, мабуть, і сама відмовлюсь.

До тебе збираються їхати в неділю, здається, Нуца, Еліз[авета] Дав[идівна] з Гіві¹ й Аніко². Гіві вже в Йені³, Еліз[авета] Дав[идівна] має за ним їхати, а через те, що там три дні свят на службі, то й хочуть зробити Auslung до Роди. Не знаю, чи все це здійсниться, але мене прохали а ні слова не писати тобі, зробить сюрприз хочать. Отже, ти нічого не знаєш і нікого не чекаєш. Ще питання, чи у Ел[изавети] Д[авидівни] будуть гроши, але їй обіцяла позичить Ан[на] Іл[лівна].

Я про сніг нічого не казатиму, вони й самі знають певно.

Чи ти ж сам писав вже до Праги? Не треба, мені здається, дуже жалітись на свій стан. Але “вскользь” і тільки якщо питатимуть.

Коли б у вас погода була гарна. У нас зараз 0, але вночі кілька гр[адусів] морозу, а головне – нестерпний штурм. Наші садоводи в повному одчаю, нічого не роблять, нічого не продають. Кажуть, дійсно, що така зима буває на століття раз. І ми маємо щастя її пережити в Рауені! Здається мені, що тепер нам уже нічого не страшно.

Я думаю: а що як ми й за 20 не продамо. Чи ж варто отдавати дім за можливість прожити рік десь в пансіоні? Чи окупається це? Тепер ми щось маємо. Через рік ми не матимем ані грошей, ані будинку. Як ми низько впали. З 15 тис[яч] дол[арів] до 3. І от я все думаю, що ж нам, власно, робити?

Жити другу зиму – неможливо. Чи не можна було б, справді, заставити будинка і на ці гроши кудись виїхати. А тут оселить Отто. Правда, це не блискучий вихід, але що робити?

Це скептицизм є наслідком погоди, штурму і пр[очих] дрібниць. Прийде весна, все зацвіте і покупці придуть en masse⁴! Крім того, зараз у Німеччині нема грошей вільних. Значить, вони дуже дорогі, значить, країна багата, значить, це тільки тимчасова криза, а надалі все зміниться й будинки ввійдуть в ціну. Отже, чого ми, власне, поспішаємо. Спокій потрібно нам. Моє золоте Дитинча, ніколи я не можу дати тобі спокою! Мені так хотілось, щоб тобі було там добре, так жагуче хотілось, і от ти сидиш без грошей, боїшся рахунку і все через мене. Я в повному одчаю. Голубчику мій, ясний мій! Любов моя єдина і вічна. Пригортаюсь до тебе всією душею. Обнімаю, любов моя!

Твоя К[оха]

[Лист в архіві не на місці, а серед листів за 1923 рік. Упорядником рік проставлений за змістом і за поштовим штемпелем]

№ 125

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Рауен – Фрідріхрода]

20-III-[1924]

Я тільки сьогодні одержала твою картку від 18-го з проханням грошей. Я була певна, що тижневий рахунок заплачено і вже не так турбувалась. Прости, Діто, за невільний гріх. Мені тяжко, що без потреби підвела тебе, дуже тяжко. Зараз іду в Fürst[enwalde] і пошлю гроши. Не знаю, чи візьмуть телегр[афом] і чи це не смішно буде таку суму? Побачу.

Послала поштою, але швидкою. Завтра ти повинен одержати. Твої останні карткі сумні, й для мене зразу ж перестає світити сонечко. А у мене знову надії на те, що добре продамо хату й поїдемо вільні птахи. Одержала листа від Вері¹. Кличе до себе, каже, що коштуватиме тільки дорога, що живеться їм значно легше.

Моє око поправляється, вже не боляче, тільки трохи спухле.

Бувай, мій дорогий!

[Над текстом у перевернутому вигляді дописано:] *Цілую в ясні, правдиві, єдині на світі очі!*

[Листівка]

№ 126

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Рауен – Фрідріхрода]

20-III-[1924]

Прости, Дитинко, що пізно послала гроши, мені не прийшло в голову, що можуть мої розрахунки бути неправильними. Напиши, як одержиш. Обнімаю! К[оха]

[Написано на зворотному боці квитанції про пересилку Розалією Яківною 200 марок].

№ 127

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фрідріхрода – Рауен]

21-III-24

Дитинонько, наші ausflüg'eri¹ попадуть у те саме неприємне становище, в яке я попав, коли виїдуть у неділю: будуть 5 годин чекати в Fröttstadt'і. Потяг у неділю іде тільки ввечері о 8-10 хв[илин]. Коли б я знав напевне, що вони приїдуть у неділю, я б виїхав у Fröttstadt і там з ними пересів би. А не знаючи напевне, не хочеться їхати на можливість самому там нудитись. Отже, я їх у неділю навіть не чекатиму, а як буде знову екскурсія на санках, то поїду. Коли вони ввечері в неділю приїдуть, то ми побачимось у понеділок уранці.

Рідна моя, не мучся за гроші, я ще не платив і тільки боявся, що підсунуть такий рахунок, що не буде чим заплатити.

А що ж то в тебе за надії на добру продаж? Ти вже не конспіруй, коли що-небудь маєш реальне, а й мене зрадуй. Мабуть, з Mösche'м говорила? Чи просто так собі надії вибухли?

Щодо твоїх уваг з рукопису, то я рішив їх з тобою разом переглянути й, що треба, виправляти. Бо, дійсно, деякі просто не можу розгадати.

А Леночка, значить, не приїде з кумпанією? І ти ні? Звичайно, я буду радий Basuch'ovi², але ще більше радий був би, коли б ти й Леночка були з ними. Ну, та, очевидно, це не можливо.

А в Італію ми таки поїдемо. Продамо хату, ти зразу ж на місяць у санаторію (хоч би в цю саму), я в Прагу, а тоді разом “закатимось” у Рим і далі. Правда? І бог з ним, з хутором. До речі, ти помиляєшся: не на 3 т[исячі] ми “впали”, а на 5 (= 20.000). Але... кушайте, г[оспо]жа Швіц. І будемо кушати й наплювать. Ми вкляли в хутор 700, а візьмемо 5000. Хіба це вже таке низьке падіння?

Часто я думаю про раутенські бурі. І так мені сумно й боляче за тебе, Кроха моя! Але єдина потіха: хутко кінець!

Спасибі твоєму окові, що вже перестало боліти. Поцілуй його за мене, добре?
У нас теж мороз, сіре небо, хмуρο, непривітно. Пацієнти кисленькі, нудяться.
А я воюю з “чортиками” й радію з перемог. Обнімаю мою рідну Діту всім серцем.

В

[По краю дописано:] Вітай Віл[енськ]их. Чого ж вони ні слова, паршиві, не напишуть?

[Листівка]

№ 128

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фрідріхрода – Рауен]

22-III-24

Моя ніжна, ясна, – перший день весни! Вночі була страшенна буря, я не міг довго заснути, але я з радістю слухав бурю, – весна ж це! Думав і про тебе, як це повинно бути в Рауені, але мені було не так уже сумно, – бо це ж весна гуде. Значить, буде вже тепло в тебе, привітніше, легче.

Я – зовсім не виспаний, але це байдуже, – все одно нічого не роблю. Власне, я вже не тут, мені вже тут тісно. Трошки набрався сил (трошки!) й мене тягне зараз же витратити їх, як тим шалалутам, що позичать десь пару карбованців і почувують себе завойовниками життя.

В кожному разі я звідси можу вивезти от що: 1) я – здоровий з багатьох боків, 2) щоб відновити моє нервово здоров'я, мені треба вернути свій сон. Це є найголовніший пункт. Не маюна, не нерви, ніщо, тільки сон. Бо я бачу, що за якихсь 10 днів я можу бути фізично цілком “поправлений”. Коли б мені нормальний сон, коли б я міг, як другі, при всяких умовах спати по 8 годин, я був би невтомний. Отже, дитинонько, пошукай ти в Берліні справжнього гіпнотизера. Ми будемо пробувати самі зпочатку, ми вживемо радикальних заходів, щоб ти могла усипити мене, але, як не вдасться, то щоб можна було зразу звернутись до досвідченої людини. Я мушу цього свого “чортика” вигнати з себе за всяку ціну! Я мушу одвоювати свій сон.

Думаю про те, що, приїхавши, побуду з тобою якусь пару тижнів і знову розлучатись. І просто туга бере. А нічого не зробиш. Ти повинна поїхати кудись сама на місяць, найменше. І знаєш що, Кроха моя: ти не повинна їхати капцанкою, як я. Абсолютно ні! Або як слід, або ніяк. Ти повинна мати пристойну білизну, сукні, черевики, всю одіж, ти повинна мати досить грошей на всякі сторонні видатки, ти повинна мати як не найкращу, то гарну кімнату і т. д. і т. д. Це – немов дрібниці, але це в цих умовах псує життя. Коли мені це дряпає, то я й думки не можу допустити, щоб **ти** була в гірших умовах, ніж якісь інші жінки. Краще тобі зовсім не бути там, де вони.

Отже, хутір нам треба продати. Правда, знову тинятися? Але в Рауені жити теж неможливо. Значить, нема чого про це більше думати.

Коли я відвоюю собі сон, ого, як ми з тобою заживемо, як ще пополазимо по Італії. Хоч місяць-два, а пополазимо!

А яке було б щастя, коли б **ти** могла мене всипити й наказати мені все, що ми хочемо. А я тобі.

Мрії знову? Ну, хай і мрії, аби вони були гарні й посували на рух, діяльність, давали радість хоч би нетривку.

А може ж, і не така вже неможлива мрія? Чого ж удається другим?

А коли навіть і це не вдасться і сон мій таким і зостанеться, то все ж таки наша воля, наше нове знання, стремління, все ж це в кожному разі є в нас й лишиться скрізь... А це – цілком реальне, можливе й воно вже починає діяти в нас і давати радість. Словом, “нічого, мамаша, все будет хорошо”. Правда, Ді? Правда, мій Золот?

Ну, хай тобі буде весняно-весняно на душі, моя Яснята. Цілую тебе всю з голови до ніг!

В

[Над текстом третьої сторінки в перевернутому вигляді і над текстом першої дописано:] Якщо завтра грузинки приїдуть, то доведеться мені автом везти їх з Fröttstadt'a до Friedrichroda. Потелефоную на станцію о 3-й годині й запитаю, чи є такі-то. Як є, поїду за ними, тільки це буде, мабуть, здорово коштувати? Сам не знаю, що робити. Шкода, що будуть 5 годин сидіти на станції. Біда капцанам! Тутешні буржуї не задумувались би. Мені радять це, як цілком натуральне. Ех!...

[Під текстом першої сторінки в перевернутому вигляді дописано:] А рахунку все ж таки й досі нема! От паршиві!

№ 129

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фрідріхрода – Рауен]

22-III-24

Моя Кроха ніжна, спасибі тобі за твої чудесні листи, за бадьорість, за твою ніжність!

“Ч[есність] з с[обою]” одержав, уже пішла по руках. Боюсь, що моральних німців вона перелякає на смерть.

Сижу в лісі. Ще сніг, але вже значно тепліше. Сижу й думаю: що ж мені завтра робити: чи привозити грузинок на авті з Fröttstadt'у, як приїдуть, чи нехай сидять до вечора. Не можна сидіти, з ними буде Гіві, ввечері трудно буде йти пішки з вокзалу. Отже, треба, очевидно, це зробити. Ну, та нічого. Рахунок, слава богу, не такий страшний, як я боявся = 204 м[арки] за 10 день з усіма процентами, ліками й т. п. За перший лікарськ[ий] огляд він, свиня, взяв 15 марок! За один гіпнот[ичний] сеанс – 10! Можеш собі в'явити, як би мені було приємно платити за його дурні невімілі маніпуляції, що більше драгували б мене, ніж усипляти, по 10 марок! Добре, що відмовився. Але штрикнення – тільки 2 м[арки] і електр[изація] – 3 м[арки]. Цілком прилично.

Отже, в мене лишається ще 100 м[арок], і я, здається, можу взяти авто. Скільки воно може коштувати, не знаю.

Дітонько, менше як за 20 т[исяч] ніяк не продавай. Це вже чорт зна що. Я радив би з Маркевичем дати ще одну оповістку в 22000 (= 5000 дол[арів]). Телеграму В[іленськ]им з поздоровленням послав. Завтра напишу Ю[лії] В[олодимирівні]. Вона написала милого листа. Так з продажом планів провалилась справа? Яка шкода! Що ж вони бідні будуть робити? Шукатимуть инчих покупців?

Іду додому на вечерю. Хай тобі буде затишно і легко на серці, моя єдина.

[Збоку дописано:] Резька, мабуть, вагітна, паршивка! Роби обтирання, дитинко! Тепер уже тепло.

[Листівка]

№ 130

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Рауен – Фрідріхрода]

[22-III-1924]

Мій Малютка, син мій ясний!

Я тобі почала писати листа від Марк[уш]ків, але не дописала, та так і покинула. Була я в четверг в Берл[іні], щоб послати тобі гроши. Застала я М[аркушек] в страшному стані. Повний, глибокий одчай. Дал[інда] нічого не зробив, каже, що суми уплати за плани піднялись так, що совітські представники мусіли їхати до Москви за указівками. Але, мабуть, це все брехня, в кожному разі у Юлії Володимирівни упала вся енергія, і вона плаче без перерви вже три дні. Думбадзе – на нього абсолютно ніяких надій. Він одмовляється платити яким будь своїм кредиторам. Жінці, що близька йому, що віддала йому останні свої гроши, коли у його була скрута в Петербурзі, і яка, він знає те, – продається, щоб існувати, він дав за весь час перебування в Берл[іні] 20 доларів. Мак[ушка] хотів радитись з тобою, чи протестувати йому розписку, видану йому Думб[адзе], в суд. Ясно, що без такого втручання той не заплатить а ні копійки. Тепер перед від'їздом кудись підманув Вороб[йова] і той підписав крадькома від [нрзб.] якісь папер.

Тепер Дум[бадзе] в Парижі. На телегр[афне] запитання, коли приїде, відповідає туманними словами, що чекає приїзду двох американців, і т. п.

Коли він приїде до Берл[іну], – Марк Григорович, мабуть, передасть адвокатові росписку й вимагатиме уплати від Думб[адзе], але Ю[лія] В[олодимирівна] каже, що Думб[адзе] депонує ці гроши в суд, а процес тягтиме роками. Що їм робити – не знаю.

Ю[лія] В[олодимирівна] каже, що М[арк] ховає від неї, очевидно, справжній стан речей, що стан ще гірший, ніж вона собі уявляє.

Поки що Далінда сидить в Едені², винний гостинніці по горло і без копійки. Очевидно, справа з пароплавами не така проста та вигідна? Не розумію, в чому діло? Чому поза жуліками нічого не можна зробити?

Сьогодні їду знову в Берлін. Святкують рождиння М[арка] Гр[игоровича]. Я б не поїхала, але Ю[лія] В[олодимирівна] дуже прохала, і тепер їм якраз треба почувати більшу увагу близьких.

Цікава річ: Далінда ненавидить Думб[адзе] і обіцяє втопити його. Каже, що скоро починає кампанію в часописах, що одберуть у того гроши, і хай він тоді побачить, що то значить бути нечесним з людьми. М[арк] готовий вірити про Думб[адзе] всяким спльоткам. Навіть припускає, що той був шпіоном під час війни.

Ну, годі вже. Я в мій останній приїзд не бачила Леночки. Сьогодні бачитиму у М[аркуш]ек, а завтра поїду до неї. Дуже сумно, що вона виїздить, але я певна, що приїде ще сюди, особливо, коли ми будемо тут і кликатимем її до себе. Треба їй ізжити “дім”, “мати”, а потім приїхати вже без зайвих ілюзій та сантіментальностей.

Життя там страшне. Її родина живе в двох кімнатках, в душ, здається, вісім. Леван має “угол” там же. І от туди, в таку обстановку поїде Л[єночка], замість Італії. Я певна, що її не на довго вистарчить там. І нехай вона знає, що у неї є можливість вирватись сюди.

Бідна Леночка! Яка сумна перспектива. Але вона каже сама: “Ну я поживу з пару місяців, не можу ж я на вікі там лишатись?”.

Я ще не знаю, в якому стані її паспорт. Чи, взагалі, вона може сподіватись виїхати швидко з Німеччини. Напишу тобі, як дізнаюсь. Шкода, Дитинко, що не поїхав ти на саночках! Так мало у тебе розваг, а ти й від останньої відмовився. Чому ж ти не саночками більше проспівати українських пісень? У тебе ж найдеться акомпаніаторша? Дітонько, зроби це, проти цього трудно устояти кожній жінці. З власного досвіду говорю!

Посилаю тобі листа Гасана. Добре, принаймні, що обізвався. Я одповім йому, але й ти зроби, якщо не лінь.

Ти мене не послухав і працюєш замість того, щоб спочивати. Це – шкода. Може й почуваш себе через це не добре. Що перевтомлюєшся? Голубе мій, я вже з нетерпінням чекаю, коли ми вдвох почнемо боротьбу з “чортиками”! Я й сама борюся. Тепер потрошку починаю бути иноді собою задоволена, але це все нетривке, не постійне, не глибоке. Хочеться бути зовсім иншою. Ти мені даєш багато надій, але може ти, взагалі, переоцінюєш мої сили та якості? Почуваю я тільки, що ми можемо безконечно більше зробити з собою, ніж ми це до цього часу робили. І це мені дає надії! Починається, я чую, Нова Доба в нашому житті. Не треба, як ти кажеш, сподіватись на раптове видужання від хронічної хвороби, але треба діяльно, уперто, свідомо і постійно до цього видужання прагнути. Мені так часто хочеться поділитись цим простим рецептом з другими, але я цього не роблю. Це буде ні до чого, незрозуміла фантазія. Треба кожному самому прийти до цих висновків.

[На полях першої й другої сторінок дописано:] Чого головний біль? Що це ще таке? Чому настрій такий пригнічений? А хто обіцяв бути спокійно-іронічним? Моя радість ясна! Спасибі тобі за все. Щоб це я була без тебе?! Я твоя вся без найменшого остатку.

Око моє вже майже зовсім загоїлось. Почуваю себе не зле. Не нуджусь і вже 2 дні не працюю, та й завтра нічого не робитиму, але це нічого. Треба поїхати пожуїрувать життям! Обнімаю мого єдиного з білью і ніжністю.

Твоя К[оха]

[Лист датований упорядником за поштовим штемпелем]

Мій дорогий, я закутіла! Вчора попала на званий вечір. Були: Леночка, Таня, Аріадна Петр[івна] з чоловіком, Діасамідзе¹ з дочкою й мовчазний Лівцевіч², та Рахманов³. Випили пляшку коньяку й наливки, з'їли всі запаси Юл[ії] Вл[адимирівни] і старались веселитись. Кінчилось це біля третьої години. Лен[очка] лишилась ночувати у Неткі⁴, а ранком ми пішли фотографуватись. Потім я з Лен[очкою] в ресторан, потім в кіно на Нібелунгов⁵. А тепер лягаємо спати. В квартирі тихо, чисто, порожне. Говоримо ми з Лен[очкою] вже години 6 і все про різне. У неї нема сили хотіти, нема бажання жити, невміння творити. Каже, що вже стара, як Мафусаил⁶. Я спробувала переконати її, що це все дурниця, і трохи, здається, вдалося переконати.

Про свій поворот за кордон вона говорить, як про факт і цілком ґрунтовно пояснює це. Приїде до нас – напевне. Почуваю я себе з нею дивно добре, і шкода мені її й хочеться допомогти. Їхати вона боїться, грошей немає, обідралась зовсім. Якби було у нас хоч трохи – ми б помогли, правда, Дитинко? Але тепер що ми можемо? Про тебе говорили багато. Лен[очка] говорить з такою теплою, сердечністю, ніжністю, що я зворушена. Хороша вона, але хвора, слабівільна, не пристосована до боротьби. Їхати боїться до серцебієнія, і очі робляться лякливі, як у лані. Завтра я їду додому, лишаю її саму.

Може сьогодні у тебе вже Нуца та Еліз[авета]. Да?

Якій чудовий день був сьогодні! Може, ви гуляли, говорили про нас. Тобі повинно було схотітись, щоб і я з Лен[очкою] приїхали? І мені так сумно, що мене нема. Я чогось сьогодні так багато сумного і трогательного думаю про тебе. Мені вже здається, що ти довго-довго там. Що ти весь змінився, що ти, може, одвик од мене трохи? Моя ясна любов і щастя моє, коли ми знову житимем разом, але я вже не буду докучати тобі своїмі балачками.

Хочеться спати. Минулу ніч тільки 5 год[ин] спала. На добраніч, моя дитинко. Вибач за млявість листа, але я втомлена і тільки з-під попелу десь горить ніжність до тебе.

Твоя Р[оза]

[Наступний текст написаний Єленою Давидівною]: Дорогой Владимир Кирилович, писали это письмо ночью – в 2 часа – под аккомпанимент моих бесчисленных рассказов. Видите, Вы оказались правы – Роза у меня не спит, а болтает – (нрзб.) совсем! Когда же Вы приедете, с моей визой еще совсем не ясно, повидимому, Вы меня застанете, если и нет, повидаемся обязательно. А то (нрзб.) очень “без конца”!! Проще!

[Збоку тим самим почерком дописано]: С бооольшуцим приветом
Е[лена] Г[огоберидзе]

Коментарі

№ 120

¹ В Фюрстенвальде – Фюрстенвальде (нім. Fürstenwalde / Spree) – місто в Німеччині, в землі Бранденбург.

² Пан написав мені картку – Ідеться про картку від Євгена Харлампійовича Чикаленка.

³ “Спомини” – “Спомини” Є. Чикаленка, над якими він почав працювати в 1907 р. і продовжував, опинившись в еміграції, друкувала з 2 лютого до 28 червня 1924 р. українська газета “Свобода”, що виходила в Джерсі-Сіті (США) (Детально про історію створення і публікації споминів Є. Чикаленка див.: Старовойтенко І. Мемуарна спадщина Євгена Чикаленка: історія створення та перших публікацій // Євген Чикаленко – будитель української нації. (До 150-річчя від дня народження). Зб. наук. праць / упор. Н. І. Миронець, В. М. Піскун, І. М. Старовойтенко. – К., 2014. – С. 150 – 184).

⁴ Прохає хоч не протиділати (щоб Гром[адський] Коміт[ет]) – Вживаючи заходів щодо переїзду до Чехословаччини, Є. Чикаленко побоювався, що М. Шаповал, який очолював Український Громадський Комітет і від якого значною мірою залежало одержання візи, буде

чинити опір, бо після виступу Є. Чикаленка в українському тижневику “Воля” (Відень, 23 квітня 1921 р.) зі статтею “Де вихід?”, у якій він схилився до думки, що в тогочасних умовах України лише закликаний з іншої країни монарх може об’єднати націю і відстояти власну незалежну державу, і яка викликала гостру критику багатьох земляків, у тому числі й колишніх прихильників Є. Чикаленка, М. Шаповала дуже різко, навіть брутально, критикував його у фейлетоні “Голос землі. (З листа самогубця)” // *Вільна спілка*. – Львів, 1921. – Ч.1. – 5 травня. – С. 46 – 58. Однак побоювання Є. Чикаленка виявилися марними, візу він отримав.

⁵ *Чи не можна допомогти йому* – У листі до Є. Чикаленка В. Винниченко писав 17 травня 1924 р.: “Дорогий Євгене Харламповичу, незабаром я маю бути в Празі. Там уже знають, що Ви хочете туди перебраться, і з боку М. Шаповала й його товаришів ніяких перепон чинитися Вам не буде (та й ніколи ні в кого такого наміру не було!). Коли Ви ще візи не маєте й до того часу не матимете, то я постараюсь у Празі зробити все, що буде в моїх силах, щоб допомогти Вам у сій справі” (Є. Чикаленко, В. Винниченко. Листування. 1902 – 1929 роки. – С. 347).

⁶ з *Colpin'a* – Колпін – містечко поблизу Рауена.

№ 121

¹ *посміхатися на нудні віци* – віц (нім.) – дотеп, жарт.

№ 122

¹ *Empfangsdam'u* – Empfangsdame (нім.) – адміністратор у санаторії.

² *до методу Левана* – Ідеться, очевидно, про Левана Гогоберідзе.

³ *“Ich habe liebe Frau”* (нім.) – “Я маю кохану жінку”.

⁴ *ні Liegekur'ie* – Liegen-Kur (нім.) – лікування лежанням.

⁵ *“Die Schwarze Panterkatze”* (нім.) – “Чорна Пантера”.

№ 123

¹ *коли я, сам захропивши, почав штовхати палицею в бік сусіду* – Цей епізод зі свого життя В. Винниченко часто згадував, коли співбесідник звинувачував його в тому, в чому сам був винуватий. У листі до Є. Чикаленка від 20 липня 1916 р. він описав випадок, який трапився, коли він перебував у тюрмі в одній камері з С. Єфремовим і В. Степанківським. “Я мав дуже поганий сон, не міг спати, як хтось хропив. Через це мої сожителі розрішили мені мати в себе на ліжку довгу палицю, якою дозволялось мені штурхати в бік того, хто хропив. От раз я прийняв велику дозу вероналю і міцно заснув. Але тут же мусів прокинутись, бо хтось у хаті страшенно хріп. Звикнувши до палиці та до того, що хропіння йшло від Степ[анківського], я схопив палицю і зі сну штурнув його в бік. Він страшно здивувався й обурився, бо спокійно сидів на ліжку й читав. Хропив же, виявилось, я сам” (Є. Чикаленко, В. Винниченко. Листування. 1902–1929 роки. – С. 283–284).

² *сказав Епікур* – Епікур (341 до н. е. – 270 до н. е.) – давньогрецький філософ-матеріаліст. За Епікуром, основне правило мудрості – вміти відхилитися від незадоволення, страждань. Ідеться саме про “відхилення” від страждань, а не про гонитву за задоволенням бажань. Гонитва за бажаннями завжди приносить свою протилежність – невдоволеність. Епікур створив життєствердну етику, яка за своїм спрямуванням оптимістична й утилітарна. Згідно з нею, моральне життя потребує дотримання міри в усьому. Ідеал – у задоволенні природних, а не надуманих бажань. Справедливість у тому, щоб не шкодити іншому і не зазнавати шкоди від іншого. В основі взаємозв’язків людей лежить особиста вигода, що розповсюджується і на безкорисливу дружбу. Мудрість (філософія) не тільки дає знання, а й духовну насолоду. Мудрець – не безтурботний пустельник, що відійшов від життя, а знавець життя, який піднявся над буденністю, здатний виявляти свою волю.

³ *п[ан]і Ніжанківської* – Нижанківська Меланія (уродж. Семак, 1898–1973) – перекладачка на німецьку мову, автор статей на музичні та літературні теми, біографічної повісті “На зеленій Буковині”. Дружина визначного композитора, піаніста й педагога Нестора Нижанківського (1893–1940), який у 1923–1929 рр. викладав теорію музики і композиції в Українському високому педагогічному інституті ім. Михайла Драгоманова в Празі.

№ 124

¹ з *Гіві* – Гіві – син Єлизавети Давидівни Гогоберідзе, сестри Єлени Давидівни.

² *Аніко* – Анґа Іллівна Гогоберідзе.

³ *Гіві вже в Йені* – Йена (нім. Jena) – університетське місто в Німеччині в землі Тюрингія, друге по величині після Ерфурта.

⁴ *en masse* (нім.) – масово.

№ 125

¹ *Одержала листа од Вері* – Ідеться про Віру Яковенко, сестру Розалії Яківни.

№ 127

¹ *ausflug'eri* (з нім.) – екскурсанти.

² *буду радий Besuch'ovi* – Besuch (нім.) – візит.

№ 130

¹ *підманув Вороб[іова]* – Воробійов Іван Іванович – діловий партнер М. Віленського у справах, пов’язаних із продажем планів кораблів кораблебудівного заводу в Петрограді. Частина прибутків від цієї продажі мала бути передана на українські громадські справи.

² *сидить в Едені* – Еден (фр. *Hesdin*) – місто у Франції, розташоване в 54 км на захід від Арраса і в 76 км на південь від Кале, на березі річки Канш.

№ 131

¹ *Діасамідзе* – Діасамідзе – спільний знайомий Віленських і Винниченків. Про нього В. Винниченко записав у щоденнику 4 лютого 1923 р., коли той гостював у них разом із Віленськими: “Діасамідзе – літ 54, високий, стрункий, гарний, з горбкуватим носом і лисою головою, повтиканою сивими, твердими, ріденькими волосинками. “Болтун”, – за 10 хвилин розмови висловив симпатії до есерів, есдеків і комуністів. Так що невідомо, хто ж він. Колишній адвокат, тепер літератор. Нікому не давав говорити, але ввічливий, видно, не злий і з гарячим національним почуттям до Грузії” (*Винниченко В. Щоденник*. – Т. 2. 1921–1925. – С. 184–185).

² *Лівцевіч* – особа не встановлена.

³ *Рахманов* – Рахманов Н. Н. – знайомий М. Віленського, якого В. Винниченко в щоденнику характеризував як людину, що справляє враження ділової, сильної, енергійної. “А в дійсності – ледачий, інертний, нездатний до боротьби. Всю родину годує жінка-німкеня, яка служить десь продавщицею”. “А він любить випити і має хворобливу пристрась до карт. Вражіння людини не дуже глибокої, може, запальної, але не сильної” (*Винниченко В. Щоденник*. – Т. 2. 1921 – 1925. – С. 351, 455).

⁴ у *Неткі* – Нетка – особа не встановлена.

⁵ в кіно на *Нібелунгов* – “Нібелунги” (нім. *Die Nibelungen*, 1924) – німий художній фільм Фріца Ланга за мотивами середньовічної німецької епічної поеми “Пісня про Нібелунгів”. Через дуже великий метраж (майже 5 годин) фільм вийшов на екрани в двох частинах: “Нібелунги: Зігфрід” (*Die Nibelungen: Siegfried*) і “Нібелунги: Помста Крیمхільди” (*Die Nibelungen: Kriemhilds Rache*). Прем'єра першого фільму діалогії відбулася в Берліні 14 лютого 1924 р., другого – 26 квітня.

⁶ *Мафусаїл* – Мафусаїл (івр., металник списа) – у Біблії (старий Заповіт), один із патріархів, прабадьків людства, син Еноха та дід Ноя. Згідно з Біблією прожив 969 років і, отже, є найстаршою людиною, чий вік вказаний у Біблії. Його ім'я стало позначальним для довгожителів.

Далі буде.

Упорядкування, примітки та коментарі

Надії Миронець.

м. Київ

Отримано 13 серпня 2015 р.